

Оксана ШИМАНСЬКА

МЕТОДОЛОГІЯ КІЛЬКІСНОГО ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ ТРУДОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Резюме. Дано методологічне обґрунтування кількісного порівняльного аналізу процесу трудової еміграції з України на шляху її інтеграції в Європейський Союз. Запропоновано систему показників кількісного аналізу процесу трудової еміграції, що є основою для наукового обґрунтування міграційної політики держави.

Ключові слова: трудова еміграція, природний та надлишковий рівні трудової еміграції, індиферентна і детеріоративна частини еміграційного потоку, система показників кількісного аналізу трудової еміграції.

Нова глобалізаційна економічна модель розвитку суспільства створила реальні передумови інтенсивного міждержавного обміну трудовими ресурсами. Саме тому феномен трудової еміграції вимагає на сучасному етапі теоретичного обґрунтування з точки зору не лише якісної характеристики цього процесу, а й з точки зору його кількісного аналізу. Потреба у такому розгляді зумовлена, на нашу думку, тим, що у всьому розмаїтті показників, які в економічній літературі претендують на визначення кількісних аспектів протікання процесу трудової еміграції, нема комплексного підходу до їх згрупування. Має бути не просто набір показників, а певна система, що відображає їх ієрархію, взаємозалежність і логіку побудови.

Процес трудової еміграції є одним з аспектів глобалізаційних процесів, особливо у мегаекономічних інтеграційних системах, зокрема, у країнах Європейського Союзу (ЄС). Досвід здійснення цього процесу є цінним для України і тому потребує не тільки якісного, а й кількісного розгляду.

За роки незалежного існування Української держави процес трудової еміграції набув у нашій країні вибухового характеру, що проявилось як у збільшенні еміграційного потоку, так і в посиленні його впливу на загальну ситуацію на ринку праці України і макроекономічну систему загалом. Без належного регулювання з боку держави процес трудової еміграції може призвести до серйозних потрясінь у соціальній, демографічній та економічній сферах розвитку суспільства. Ефективне здійснення продуманої еміграційної політики можливе лише у тому випадку, коли всі аспекти еміграційного процесу аналізуватимуть у точних кількісних вимірах.

На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній літературі описано біля двох десятків показників міграції. Деякі з них мають безумовну перевагу над іншими, частина – менш вдало інформує про об'єкт дослідження. Однак при всьому розмаїтті показників міграції їх основою завжди є дані про вибуле і прибуле населення конкретного регіону за певний проміжок часу; сума прибулого і вибулого населення (міграційний оборот); різниця між величинами прибулого і вибулого населення (міграційне сальдо).

Множина показників міграції і багатоплановість різних сторін цього процесу, які вони відображають, викликають необхідність їх систематизації.

Вихідними, базовими показниками міграційного процесу повинні, на наш погляд, бути зовнішньоміграційний оборот (ЗМО) і зовнішньоміграційне сальдо (ЗМС) як **абсолютні базові показники** кількісного аналізу процесу трудової еміграції.

Для оцінки зовнішньоміграційного обороту у випадку аналізу стану трудової еміграції чисельність трудових іммігрантів (ТІ) сумують з чисельністю трудових емігрантів (ТЕ), а зовнішньоміграційне сальдо можна визначити як різницю чисельності трудових іммігрантів та трудових емігрантів за певний період часу, наприклад, за рік. Таким чином, $ЗМО = ТІ + ТЕ$, а $ЗМС = ТІ - ТЕ$. Позитивне (додатне) сальдо зовнішньої трудової міграції означає, що механічний приріст економічно активного населення перевищує скорочення, яке було викликане виїздом за кордон частини працездатного населення. В такому випадку трудовий потенціал країни нарощується за рахунок інших країн і, навпаки, негативне (від'ємне) зовнішньоміграційне

сальдо характеризує абсолютну величину втрат трудового потенціалу країни за рахунок міграційного обміну. При негативному сальдо робоча сила, підготовлена в одній країні, реалізує свої потенційні можливості (здатність до праці) в іншій країні.

Важливо визначити не тільки абсолютні значення зовнішньоміграційного обороту та зовнішньоміграційного сальдо, а й структуру кожного з цих показників, виходячи з того, що зовнішньоміграційний потік можна класифікувати, на нашу думку, за двома основними критеріями:

по-перше, доцільно виділити у структурі міграційного потоку **природний** та **надлишковий** рівні трудової еміграції, або, іншими словами, – *природну* та *надлишкову* частини еміграційного потоку:

по-друге, розмежувати **індиферентну** та **детеріоративну** (з англ. deteriorate – погіршувати) його частини.

За критерієм поділу на природну і надлишкову частини еміграційного потоку категорія природного рівня є категорією інтегрованих економічних систем, як, наприклад, в ЄС. У випадку нерівномірного економічного розвитку країн-членів ЄС не тільки створюються умови для вільного переміщення трудових ресурсів, що забезпечено самими правилами Європейського Союзу, а й виникає необхідність такого руху. Нерівномірність економічного розвитку матеріалізується перш за все у неспівпаданні фаз економічного циклу в країнах інтегрованої системи. В одній з них може відбуватися період піднесення рівня економічної активності, тоді як в іншій є його спад. При певній однорідності економічних систем у країнах ЄС існують відмінності галузевої і міжгалузевої структури економіки, які зумовлюють потребу в русі робочої сили, скажімо, між Францією і Німеччиною, Німеччиною і Бельгією, Данією і Швецією і т. д. Нерівномірність може проявлятися і у відмінностях в інвестиційному кліматі країн. Саме такі особливості економічного розвитку є причинами "виштовхування" частини трудового потенціалу з однієї країни в іншу. Таким чином, функціонування інтегрованої економічної системи передбачає ліквідацію бар'єрів на шляху міждержавного руху робочої сили, в структурі якого можна виділити дві частини: **природну**, яка визначається необхідністю і можливістю здійснення, та **надлишкову**.

Другий критерій поділу зовнішньоміграційного процесу передбачає необхідність чіткого розмежування у його структурі **детеріоративної** та **індиферентної** частин. Такий поділ здійснюється на основі аналізу наслідків процесу трудової еміграції, які можуть бути як позитивними, так і негативними для країн-експортерів робочої сили. Переваги виїзду за кордон полягають у:

- послабленні проблеми з безробіттям на ринку праці країни-донора;
- підвищенні кваліфікаційного рівня трудових мігрантів;
- виникненні додаткових джерел валютних надходжень за рахунок переказів емігрантів та ін.

Позитивні результати процесу трудової еміграції дають змогу виділити у структурі зовнішньоміграційних процесів *індиферентну* частину, наявність якої або не впливає на економічний стан країни-експортера робочої сили, або навіть поліпшує його.

Процес трудової еміграції пов'язаний і з досить суттєвими негативними моментами:

- втратою найконкурентоспроможнішої частини трудового потенціалу країни-донора, оскільки найчастіше за кордон виїжджає молодь з високим рівнем освіти;
- зменшенням частки висококваліфікованих фахівців на національному ринку праці, що призводить до зниження інтелектуального потенціалу країни;
- додатковими витратами на підготовку нових спеціалістів та ін.

Негативні наслідки зовнішньоміграційного процесу виконують *детеріоративну* функцію, яка полягає не лише у втраті країною якісної частини трудового потенціалу, а й у погіршенні ситуації на ринку праці загалом. Цей критерій має важливе значення для України, коли йдеться про еміграцію висококваліфікованих кадрів таких галузей науки і економіки, як ядерна енергетика, космічні дослідження, програмне забезпечення, теоретична фізика, літакобудування, кібернетика. Чим більша детеріоративна частина в еміграційному обороті, тим сильніші руйнівні процеси на ринку праці в країні-експортері робочої сили. Таким чином, аналіз зовнішньоміграційного обороту важливо здійснювати з урахуванням структури еміграційного потоку, виходячи із наведених вище двох критеріїв.

Як уже було зазначено, показники *ЗМО* і *ЗМС* є абсолютними показниками базового рівня оцінки трудової еміграції. Але повнота кількісного аналізу забезпечуватиметься лише у

випадку доповнення їх відносними показниками базового рівня оцінки цього процесу. На наш погляд, до згаданої групи показників можна віднести коефіцієнт зустрічного обсягу міграційних потоків (K), розрахований за формулою:

$$K = \frac{TI - TE}{TI + TE} = \frac{ЗМС}{ЗМО}$$

Цей показник дає змогу визначити рівень взаємозалежності між трудовою еміграцією і трудовою імміграцією. Чим більше значення коефіцієнта зустрічного обсягу міграційних потоків, тим потужнішим стає трудовий потенціал країни-експортера робочої сили, і навпаки. Від'ємний знак у коефіцієнті K вказує на негативне сальдо зовнішньої трудової міграції, а строкатість значень за різні періоди часу, наприклад за роками, є однією з важливих ознак нестабільного розвитку всієї макроекономічної системи, що також свідчить про відсутність прогнозованої, стабільної і врегульованої міграційної політики у державі.

Сучасна економічна наука використовує ряд показників, які характеризують інтенсивність протікання міграційних процесів. Серед них можна виділити коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту (K_0):

$$K_0 = \frac{V^+ - V^-}{\bar{S}} \times 1000,$$

де

K_0 – коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту в розрахунку на 1000 населення даної території;

V^+ – чисельність тих, які прибули у дану місцевість протягом року;

V^- – чисельність тих, які вибули з даної місцевості протягом року;

$V^+ - V^-$ – сальдо міграції, або чиста міграція, нетто-міграція;

\bar{S} – середньорічна чисельність населення даної території;

Показник K_0 належить до загальних коефіцієнтів міграції [3; 239].

Крім цього існують часткові коефіцієнти міграції, тобто показники інтенсивності міграції окремих груп населення:

коефіцієнт прибуття i -ої групи населення в дану місцевість за рік (Ki^+):

$$Ki^+ = \frac{Vi^+}{\bar{Si}} \times 1000,$$

де

Ki^+ – чисельність осіб, які прибули в i -у групу в розрахунку на 1000 осіб населення цієї групи у даній місцевості в середньому за рік;

Vi^+ – чисельність осіб, які прибули в i -у групу населення за рік у даній місцевості;

\bar{Si} – середньорічна чисельність населення i -ої групи у даній місцевості.

коефіцієнт вибуття населення i -ої групи у даній місцевості за рік (Ki^-):

$$Ki^- = \frac{Vi^-}{\bar{Si}} \times 1000,$$

де

Ki^- – кількість осіб, які вибули з i -ої групи у розрахунку на 1000 осіб населення даної групи в середньому за рік;

Vi^- – кількість осіб, які вибули з i -ої групи даної місцевості за рік;

\bar{Si} – середньорічна чисельність населення i -ої групи у даній місцевості.

З метою вивчення інтенсивності міграційних зв'язків між регіонами обчислюють наступні показники:

$$K_R = V_{ij} : (S_i \cdot S_j) \cdot S \cdot 1000,$$

де

K_R – коефіцієнт інтенсивності міграційних зв'язків;

V_{ij} – міграційний потік з i -го регіону виходу в j -й регіон вселення (середнє значення ($K_R = 1$));

S_i – чисельність населення i -го регіону;
 S_j – чисельність населення j -го регіону;
 S – все населення.

$$K_{ij} = (V_{ji} - V_{ij}) : (S_i \cdot S_j) \cdot S \cdot 1000,$$

де

K_{ij} – чистий коефіцієнт інтенсивності міграційних зв'язків;
 V_{ij} – міграційний потік з j -го району вибуття в i -й район вселення;
 S_i – чисельність населення i -го району;
 S_j – чисельність населення j -го району;
 S – все населення.

Цей показник по-іншому називають модернізованим коефіцієнтом міжрайонних зв'язків, оскільки його основою є облік чистої міграції між районами [3: 240].

Усі вище згадані та ряд інших показників інтенсивності використовують для вивчення всієї сукупності міграційних процесів. Але, на наш погляд, необхідно розробити коло показників для кількісної оцінки процесу трудової еміграції, які б віддзеркалювали інтенсивність його протікання. Пропонуємо визначити принаймні два таких показники:

1. **Коефіцієнт інтенсивності трудової еміграції** щодо чисельності економічно активного населення – $K_{int}(EАН)$, який розраховують як дріб:

$$K_{int}(EАН) = \frac{\overline{TE}}{EАН},$$

де

\overline{TE} – середньорічна чисельність трудових емігрантів;
 $EАН$ – чисельність економічно активного населення¹.

2. **Коефіцієнт інтенсивності трудової еміграції** щодо фактично безробітного населення – $K_{int}(ФБН)$:

$$K_{int}(ФБН) = \frac{\overline{TE}}{ФБН},$$

де

\overline{TE} – середньорічна чисельність трудових емігрантів;
 $ФБН$ – середньорічна чисельність фактично безробітних у даному році.

Проаналізуємо кожен з цих показників. Коефіцієнт інтенсивності щодо економічно активного населення – $K_{int}(EАН)$ – дає змогу визначити, яку частину економічно активного населення становлять ті особи, які не можуть чи не бажають або не можуть і не бажають покладати надію на відтворення своєї здатності до праці всередині країни. Важливим

¹ Кожна країна має свої особливості розрахунку чисельності економічно активного населення. За методикою, яку розробила ООН, до цієї категорії належать особи, потенційно здатні брати участь у виробництві матеріальних благ та послуг. Їх кількість визначають за формулами:

$EАН$ = Населення у працездатному віці – Утриманці держави і приватних осіб.

$EАН$ = Економічно активне населення – Зайняті на виробництві підлітки і пенсіонери у працездатному віці [2; 40].

В Україні згідно з концепцією робочої сили до економічно активного населення належать особи обох статей віком 15–70 років, зайняті економічною діяльністю, яка дає дохід (*зайняті*) та безробітні у визначенні МОП (особи від 15 до 70 років, зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості, які відповідають наступним вимогам:

- не мали роботи (прибуткового заняття);
- протягом останніх 4-х тижнів шукали роботу або намагались організувати власну справу;
- впродовж найближчих 2-х тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за плату за наймом або на власному підприємстві.

До категорії безробітних також належать особи:

- які приступають до роботи протягом найближчих 2-х тижнів;
- знайшли роботу, чекають відповіді;
- зареєстровані в службі зайнятості як такі, що шукають роботу;
- навчаються за направленням служби зайнятості [4; 363, 364].

доповненням до характеристики цього показника є його конкретизація з урахуванням структури еміграційного потоку, виходячи з того, що весь потік трудової еміграції поділяється на природний, надлишковий, детеріоративний та індивідуальний рівні. Як чисельник пропонуємо брати по чергово кожен із чотирьох варіантів виміру трудової еміграції (детеріоративну, індивідуальну, природну і надлишкову частини). Такий підхід дає можливість визначити не тільки інтегральний показник інтенсивності трудової еміграції, а й показник інтенсивності конкретних компонентів еміграційного потоку:

- якщо $K_{int}(EАН)$, розрахований за показником природного рівня трудової еміграції, перевищує коефіцієнт за надлишковим рівнем еміграційного потоку, то це свідчить не тільки про інтенсивні зміни процесу, а й про посилення інтеграції національного ринку праці в мегаекономічний, європейський або світовий ринки праці;
- якщо ж при зростанні загального показника $K_{int}(EАН)$ його значення за надлишковою частиною є вагомим і продовжує зростати, то це свідчить не лише про погіршення ситуації із зайнятістю на вітчизняному ринку праці, а й про те, що наростання інтенсивності трудової еміграції супроводжується послабленням інтеграційних потенцій країни і погіршенням структури еміграційного потоку;
- у тому випадку, коли зростання $K_{int}(EАН)$ супроводжується збільшенням впливу детеріоративної частини еміграційного потоку, зростання інтенсивності трудової еміграції детермінує погіршення якісних характеристик еміграційного потоку.

Коефіцієнт інтенсивності щодо фактично безробітного населення – $K_{int}(ФБН)$ – дає змогу визначити частку потоку трудової еміграції щодо чисельності безробітних. Цей показник кількісної оцінки віддзеркалює ту частину фактично безробітного населення, яке неспроможне чи не бажає, або і те, й інше, продовжувати пошуки роботи у себе в країні.

Чим менше значення цього коефіцієнта або чим ближче воно до нуля $-K_{int}(ФБН) \rightarrow 0$, тим кращі умови функціонування ринку праці в країні-донорі. У такій ситуації можливості розв'язання проблеми зайнятості є високими і без прагнень виїзду за кордон.

Чим більше значення коефіцієнта, тобто чим ближче воно до одиниці $-0 < K_{int}(ФБН) \leq 1$, тим гірші потенційні можливості незайнятого населення знайти роботу в своїй країні і тим менш привабливими є перспективи розв'язання проблеми безробіття, не вдаючись до виїзду за кордон.

$K_{int}(ФБН)$ може бути більшим від 1. Це означає, що навіть ті особи, які на вітчизняному ринку праці забезпечені роботою, віддають перевагу виїзду за кордон, оскільки їх зайнятість не дає можливості для повної самореалізації. Зрозуміло, що така категорія працівників не врахована у кількості безробітних $K_{int}(ФБН) > 1$ і у випадку, коли існує проблема розрахунку фактично безробітного населення¹. $K_{int}(ФБН)$ може бути більшим від 1 і в тому випадку, коли частина незайнятого населення є абсолютно незареєстрованою.

Для характеристики трудових міграційних процесів важливо оцінити дифузійно еміграційного потоку. Для цього необхідно знати абсолютну кількість країн, що приймають трудових емігрантів. За офіційними даними Державного центру зайнятості, з кожним роком зростає чисельність країн-реципієнтів, у яких тимчасово працюють громадяни України. Так, у 1996 р. їх було 26, у 1997 – 42, 1998 – 45, 1999 – 53, у 2000 р. – 56. Таке збільшення репрезентує посилення процесу дифузії (розпорошення, проникнення) трудової еміграції з України у країни світу. Про те, що кількість країн-реципієнтів протягом останніх років

¹ В Аналітичній записці П'ятої міжнародної наукової конференції "Проблеми економічної інтеграції в Європейський Союз: європейські студії", яка проходила у Форосі 13–15 серпня 2000 р., вказано, що в економічно розвинених країнах існує чітке розмежування фактичного та природного рівнів безробіття. Такий підхід дає змогу визначити, який рівень безробіття можна вважати допустимим та які втрати ВВП (за законом Оукена) країна матиме від перевищення фактичного рівня безробіття над природним.

Характерною рисою безробіття в Україні є непомірно велика питома вага його прихованої форми. Значна частина працівників погоджується на неоплачувану відпустку, оскільки за умов фактичного безробіття статус працюючого є однією із форм прикриття тіньової діяльності. Тому методику розрахунку зареєстрованого безробіття варто переглянути, щоб легалізувати його приховану форму. При цьому бажано керуватися положеннями МОП, відповідно до яких розрізняють приховану форму безробіття (викликану скороченням робочого часу до рівня, нижчого від нормативної тривалості), неповну зайнятість, для якої характерний недостатній навіть для простого відтворення рівень доходу [1; 44, 46].

збільшилася, свідчить також спрямованість потоків трудових емігрантів з України. Якщо в минулому наші співвітчизники з метою працевлаштування виїжджали в основному у США, Канаду, Австралію, то за останніх 5 років Греція, Чехія, Росія стали чи не головними країнами-реципієнтами української трудової еміграції. Обсяги основних потоків робочої сили з України є досить істотними за кількістю. Зокрема, у 1996 р. чисельність наших громадян за кордоном, які працювали за наймом і у межах договорів підряду становила 11 816 осіб, у 1997 – 18 741 особу, 1998 – 24 397 осіб, 1999 – 28 224 особи і у 2000 р. – 33 735 осіб [5]. Ці дані свідчать про посилення процесу дифузії трудової еміграції з України у країни світу.

Репрезентативним в оцінці дифузії може бути, на наш погляд, показник розподілу трудової еміграції в середньому на 1 країну-реципієнта, який визначають за формулою:

$$K_n = \frac{\overline{TE}}{Q}$$

де

K_n – коефіцієнт дифузії трудової еміграції, який дає можливість визначити, скільки трудових емігрантів припадає в середньому на 1 країну-реципієнта;

\overline{TE} – середньорічна чисельність трудових емігрантів;

Q – кількість країн-реципієнтів робочої сили.

Якщо чисельність трудових емігрантів прийняти за 100, то можна визначити процентну частку країни-реципієнта робочої сили. Такий показник характеризує міру приференції (з англ. preference – перевага) тієї чи іншої країни для трудових емігрантів, і його визначають за формулою:

$$K_n = \frac{TE_{i-ої\ країни}}{\sum TE} \cdot 100,$$

де

K_n – коефіцієнт приференції;

$TE_{i-ої\ країни}$ – чисельність трудових емігрантів в одній окремо взятій країні;

$\sum TE$ – загальна чисельність трудових емігрантів.

Розрахунок процентної частки країн-реципієнтів робочої сили з України за 1998–2000 рр. показав, що наші громадяни надають перевагу виїзду за кордон з метою працевлаштування у Грецію, Чехію, Росію, Німеччину, на Кіпр (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг країн-реципієнтів трудової еміграції з України¹

МІСЦЕ	1998 р.			1999 р.			2000 р.		
	Країни	Q_{TE} , ² осіб	K_n , ³ %	Країни	Q_{TE} , осіб	K_n , %	Країни	Q_{TE} , осіб	K_n , %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Греція	7317	30,0	Греція	8631	30,6	Греція	11362	33,7
2	Чехія	6225	25,5	Чехія	4882	17,3	Кіпр	4343	12,9
3	Росія	1508	6,2	Кіпр	2841	10,1	Чехія	3501	10,4
4	Багами	1267	5,2	Швейцарія	1465	5,2	Велико-британія	2720	8,1
5	Кіпр	1188	4,9	Німеччина	1279	4,5	Росія	1474	4,4
6	Швейцарія	933	3,3	Росія	925	3,3	Німеччина	1363	4,0
				Мальта	925	3,3			
7	Ліберія	838	3,4	Велико-британія	916	3,2	Багами	1095	3,2

¹ Розраховано за даними Державного центру зайнятості про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном. Форма № 1-ТМ (трудова міграція) затверджена наказом № 163 Мінстату України від 30.05.1996 р.

² Q_{TE} – кількість трудових емігрантів з України.

³ K_n – коефіцієнт приференції.

Продовження таблиці 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	Велико-британія	748	3,1	Ліберія	732	2,6	Панама	955	2,8
9	Ірландія	710	2,9	Багами	610	2,2	ОАЕ	734	2,2
10	Німеччина	644	2,6	Панама	521	1,8	Мальта	539	1,6
Всього		21378	87,6		23727	84,1		28086	83,3
Інші країни		3019	12,4		4497	15,9		5649	16,7
Всього		24397	100		28224	100		33735	100

Коефіцієнт пріференції відображає структуру розподілу трудової еміграції у світі.

Важливим аспектом кількісного аналізу процесу трудової еміграції є його розгляд через призму тривалості, тобто з точки зору терміну перебування особи за кордоном. Громадяни України, які тимчасово працюють за кордоном, поділяються за тривалістю роботи на 5 груп:

- 1 – до 6 місяців;
- 2 – від 6 місяців до 1 року;
- 3 – від 1 року до 2 років;
- 4 – від 2 років до 3 років;
- 5 – від 3 років і більше.

Характеристика тривалості роботи громадян України за кордоном за 1996–2000 рр. подана в табл. 2.

Таблиця 2

Показники трудової еміграції громадян України відповідно до тривалості роботи за кордоном за період з 1996 до 2000 рр.

Роки	Чисельність громадян, чол.						Кількість країн					Чисельність громадян в середньому на 1 країну, чол.				
	Тривалість роботи, міс.					Всього, чол.	Тривалість роботи, міс.					Тривалість роботи, міс.				
	до 6	6–12	12–24	24–36	36 і >		до 6	6–12	12–24	24–36	36 і >	до 6	6–12	12–24	24–36	36 і >
1996	3901	4171	396	58	438	8964	15	19	8	3	9	260	220	50	19	49
1997	2149	13738	640	26	139	16692	19	36	12	4	5	113	382	53	7	29
1998	6696	14995	513	101	207	22512	26	36	11	7	6	258	417	47	14	35
1999	7351	18953	213	22	22	26561	35	47	13	4	5	210	403	16	6	4
2000	7971	23994	1242	52	1	33260	38	52	20	5	1	210	461	62	10	1

Розраховано за офіційними даними Державного центру зайнятості про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном. Форма № 1-ТМ (трудова міграція).

На основі даних табл. 2 можна зробити висновок про те, що з кожним роком зростає питома вага країн, куди наші громадяни їдуть працювати на термін до 6 місяців і до 1 року; лише незначна кількість наших співвітчизників залишається працювати за кордоном 2 роки і більше. Така ситуація пояснюється рядом причин:

по-перше, більшість трудових емігрантів згодом сподіваються повернутися працювати в Україну;

по-друге, недосконалість українського законодавства є стримуючим фактором щодо тривалого працевлаштування за кордоном і не дозволяє нашим громадянам почуватися достатньо захищеними з боку своєї держави;

по-третє, іноземні роботодавці часто самі не зацікавлені у великих термінах перебування наших громадян за кордоном, щоб не обтяжувати себе проблемами подальшого забезпечення емігрантів роботою.

Проаналізований набір показників дає, на нашу думку, комплексну оцінку процесу трудової еміграції і дозволяє провести його системний аналіз. Але недолік цих показників – те, що вони характеризують стан трудової еміграції в статистичній, таким чином, є необхідними, але

недостатніми для повної характеристики досліджуваного процесу. Тому потрібно розробити підсистему показників, котрі дали б змогу оцінити трудову еміграцію як динамічний процес.

Вихідним показником цієї підсистеми повинен бути, на наш погляд, **показник темпу мобільності трудової еміграції**, який будується за прийнятими у статистиці принципами, аналогічно до того, як визначають рівень безробіття, рівень інфляції, зміну валютного курсу, динаміку внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Тобто, його основою є темп приросту.

Темп мобільності трудової еміграції визначають за формулою:

$$T_{Mn} = \frac{I_{Mn} - I_{M1}}{I_{M1}} \cdot 100,$$

де

T_M – темп мобільності трудової еміграції;

I_{Mn} – індекс мобільності трудової еміграції даного року;

I_{M1} – індекс мобільності трудової еміграції базового року.

У свою чергу, індекс мобільності трудової еміграції даного року (I_{Mn}) розраховують як дріб:

$$I_{Mn} = \frac{TE_n}{TE_{n-1}},$$

де

TE_n – чисельність трудових емігрантів даного року;

TE_{n-1} – чисельність трудових емігрантів минулого року;

Індекс мобільності трудової еміграції базового року (I_{M1}) визначають так:

$$I_{M1} = \frac{TE_1}{TE_0},$$

де

TE_1 – чисельність трудових емігрантів базового року;

TE_0 – чисельність трудових емігрантів року, що передує базовому.

Використовуючи показник темпу мобільності трудової еміграції, який базується на принципі розрахунку темпу приросту, можна не лише проаналізувати мобільність явища трудової еміграції за великий проміжок часу, а й визначити загальну тенденцію у розвитку цього процесу. Це дасть змогу з'ясувати трендові значення трудової еміграції і вийти на визначення лінії тренду, що дозволить побудувати екстрополяційну модель. На основі цієї моделі можна точно розрахувати, якою буде трудова еміграція в майбутньому.

Лінія тренду також дає можливість побачити, в якій мірі фактична чисельність трудової еміграції відхиляється від трендового значення. З'ясування обсягів відхилення є, в свою чергу, підґрунтям для побудови обґрунтованої міграційної політики держави.

Показник темпу мобільності трудової еміграції – основа для побудови системи показників динамічної оцінки еміграційного процесу, до яких можна віднести:

коефіцієнт випередження темпів мобільності трудової еміграції і темпів приросту загальної чисельності економічно активного населення (K_{B1}):

$$K_{B1} = \frac{T_M}{T_{\Delta EAH}},$$

де

T_M – темп мобільності трудової еміграції;

$T_{\Delta EAH}$ – темп приросту загальної чисельності економічно активного населення.

Такий коефіцієнт характеризує в динаміці взаємну залежність зміни чисельності трудових емігрантів щодо зміни чисельності економічно активного населення.

коефіцієнт випередження темпів мобільності трудової еміграції і темпів приросту фактично безробітного населення (K_{B2}):

$$K_{B2} = \frac{T_M}{T_{\Delta ФБН}},$$

де

T_M – темп мобільності трудової еміграції;

$T_{\Delta ФБН}$ – темп приросту фактично безробітного населення.

За таким же принципом можна побудувати низку коефіцієнтів, беручи до уваги щоразу в знаменнику дробу інший коефіцієнт:

$$K_{в3} = \frac{T_M}{T_{\Delta \text{надлишкового рівня безробіття}}};$$

$$K_{в4} = \frac{T_M}{\text{індекс ВВП}};$$

$$K_{в5} = \frac{T_M}{\text{Індекс номінального (реального) рівня заробітної плати}};$$

$$K_{в6} = \frac{T_M}{T_{\Delta \text{середнього рівня доходу на душу населення}}}$$

Таким чином, описана вище система показників кількісного аналізу процесу трудової еміграції може стати, на нашу думку, основою для наукового обґрунтування міграційної політики держави. Поширення еміграційних процесів в Україні переконує, що наша держава впевнено йде по шляху інтеграції в Європейський Союз. Тому від рівня регулювання процесів зовнішньої трудової еміграції залежать налагодження стосунків між Україною і державами-членами ЄС, її визнання та престиж на міжнародному ринку праці.

Література

1. Проблеми економічної інтеграції України в ЄС: європейські студії. Аналітична записка П'ятої міжнародної наукової конференції // Вісник ТАНГ. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – № 15. – Ч. 5.
2. Сиденко А. В., Башкатов Б. И., Матвеева В. М. Международная статистика: Учебник. – М.: Дело и Сервис, 1999. – 272 с.
3. Статистика населения с основами демографии: Учебник / Г. С. Кильдишев, Л. Л. Козлова, С. Б. Ананьева и др. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 312 с.
4. Статистичний щорічник України за 1999 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. В. А. Головка. – К.: Техніка, 2000. – 648 с.
5. Форма № 1-ТМ (трудова міграція). Статистична звітність Державного центру зайнятості за 1996–2000 рр.